

Jaaroverzicht Archeologie

2011

9

Archeologen graven niet alleen, ze zorgen ook voor het archeologisch beleid en zij vertellen het verhaal van de geschiedenis van de stad en omstreken. Deze laatste twee taken kunnen echter niet zonder de eerste en meest in de belangstelling staande: het archeologisch onderzoek in het veld.

Door dit onderzoek groeit de kennis, waardoor het beleid een steviger fundament krijgt en wordt het verhaal gevoed met feiten en voorwerpen.

In 2011 is veel veldwerk verricht; kleine onderzoeken van een dag, maar ook grote onderzoeken die een tot twee maanden duurden. Wanneer voor een gebied een bepaalde archeologische verwachting bestaat, wordt een vooronderzoek uitgevoerd. In veel gevallen zijn dat proefsleuven, waarmee kan worden vastgesteld of zich ook daadwerkelijk archeologische resten in de grond bevinden. In de binnenstad is zo'n vooronderzoek niet nodig (en vaak onmogelijk), want bij elke spa in de grond stuit de archeoloog wel op een spoor uit het verleden. In dit jaaroverzicht komen alleen die onderzoeken aan de orde, waar daadwerkelijk vondsten zijn gedaan. De opgravingen verschillen in omvang; in de binnenstad zijn het vaak kleine kijkgaatjes, zoals die voor de ondergrondse afvalberging, terwijl de onderzoeken in het landelijk gebied zich soms uitstrekken over vele hectaren. Niet alleen in Amersfoort is in 2011 onderzoek gedaan, maar ook in de buurgemeenten Bunschoten en Leusden (de opgravingsvergunning van het Centrum voor Archeologie geldt voor Amersfoort, Bunschoten, Leusden en Soest).

Amersfoort — binnenstad *Elleboogkerk*

In het najaar van 2011 is begonnen met de renovatie van de Elleboogkerk, die door een uitlaande brand in 2007 grotendeels te gronde gericht was. De kerk, tussen de Langegracht en Breestraat gelegen, huisvestte voor de brand het Armando-museum. Voordat men aan de verbouwing begon, heeft het Centrum voor Archeologie een opgraving uitgevoerd op de plekken waar het bodemarchief bedreigd werd door de bouwwerkzaamheden. Het betrof voornamelijk een sleuf in de lengte van de kerk die bestemd was voor leidingen. Ongeveer 25% van het kerkterrein werd in totaal onderzocht.

Opgravingen in de binnenstad worden vaak gekenmerkt door een lange opeenvolging van bewoning, hetgeen bij deze opgraving niet anders was. De vroegste sporen van menselijke activiteiten komen uit de 12^e eeuw en bestaan uit een waterput en enkele kuilen, die in de natuurlijke podzolbodem zijn gegraven. De leemvloeren, die werden aangetroffen, stammen, gezien het aardewerk dat hieruit tevoorschijn kwam, uit de 13^e eeuw. De vloeren duiden op bewoning, maar

Het archeologisch onderzoek binnen de muren van de Elleboogkerk.
Foto: Centrum voor Archeologie, gemeente Amersfoort.

helaas kon niet met zekerheid worden of deze een landelijk dan wel een stedelijk karakter had. Met andere woorden: waren het boerderijen of kleine houten huizen van handelaren of ambachtslieden?

De eerste bakstenen huizen worden hier aan de Langegracht in de 14^e/15^e eeuw gebouwd. Van deze panden zijn de funderingen, deels bestaand uit spaarbogen, een haardplaats en een kelder ruimte aangetroffen. Aan de kant van de Breestraat werd uit deze fase een ophogingslaag en een beerton gevonden. Uit de 16^e/17^e eeuw stammen twee afvalkuilen.

In de 18^e eeuw worden de huizen aan de Langegracht afgebroken om plaats te maken voor een kerk. Deze voorloper van de huidige Elleboogkerk was net als deze driebeukig, maar wel half zo klein. De vondst van een crypte die bij deze kerk hoorde, is opmerkelijk. Uit historische bronnen is hier niets over bekend. De crypte, waarvan slechts de helft kon worden opgegraven, bestaat uit een gewelfde, bepleisterde ruimte, met een bank langs de zuidmuur en nisjes in de oost- en westwand. Wie of wat er in deze ondergrondse kerkruimte heeft gestaan is een raadsel. De crypte is bij de verlenging van de kerk in 1843 buiten gebruik geraakt, en gevuld met puin en gipsen brokstukken van ornamenten. Een voorraadkelder van een woning aan de kant van de Breestraat gelegen, op het terrein waar (toen nog) geen kerk stond, dateert uit de 18^e eeuw. Het nog complete gewelf van deze kelder was opgebouwd uit kleine gele bakstenen (Ijsselstenen).

Van de meest recente fase, vanaf 1843, waarbij de kerk het gehele terrein tussen Langegracht en Breestraat beslaat, zijn muren en zuilfunderingen aangetroffen.

Windsteeg

In oktober 2011 heeft een kort, maar interessant, onderzoek plaatsgevonden in de Windsteeg, op de locatie waarheen de urilift – die eerst op de

Een skelet in de Windsteeg.

Foto: Centrum voor Archeologie, gemeente Amersfoort.

Groenmarkt stond – is verplaatst. Enkele maanden daarvoor waren bij het graven van proefsleuven voor het opsporen van kabels en leidingen al menselijke skeletten gevonden.

In de kleine opgravingsput (circa 2 x 2 m en ook circa 2 m diep) zijn 14 begravingen aangetroffen, in maximaal zes lagen op elkaar. Vermoedelijk zijn er meer graven op deze plek geweest, maar een deel van het onderzoeksgebied bleek in het verleden al diep verstoord te zijn. Enkele kabels en leidingen bleken de nog wel aanwezige graven gedeeltelijk te hebben geraakt. De begravingen

lagen tegen de gevel van de Sint Joriskerk en hadden zonder uitzondering een oost-west oriëntatie. Naar alle waarschijnlijkheid lag er dus oorspronkelijk één rij begravingen pal langs de kerk en liep ten westen hiervan ook toen al een pad of weg, de huidige Windsteeg. De onderste, en dus oudste begravingen, dateren op zijn vroegst uit de 14e eeuw. Direct onder deze graven werd namelijk de fundering van de westgevel van de Sint Joriskerk aangetroffen en dit deel van de kerk is voltooid rond 1340. De graven dateren dus van na 1340, maar aangezien deze geen bijgiften bevatten, moet voor een verdere datering naar andere mogelijkheden worden gekeken. In de grond waarmee de grafkuilen zijn dichtgegooid, bevonden zich vondsten (vooral scherven aardewerk) uit de periode 15^e tot de 17^e eeuw. Nadere uitwerking van de onderzoeksgegevens zal moeten uitwijzen of een scherpere datering mogelijk is.

Tenslotte werd dicht onder de bestrating een aantal ondiepe funderingen aangetroffen, behorend bij huisjes, die in de 19^e eeuw tegen de Sint Joriskerk aan stonden. Op de kadastrale kaart van 1832 zijn deze woningen aangegeven.

Ondergrondse afval containers

In de Amersfoortse binnenstad worden ondergrondse afvalcontainers geplaatst. Voorafgaand wordt vaak eerst archeologische onderzoek uitgevoerd. Dat gebeurde in het afgelopen jaar op 20 vooraf geselecteerde plekken. Iedere locatie leverde archeologische sporen en vondsten op; de belangrijkste worden hier beschreven.

Locaties binnen de eerste stadsmuur (de ring Muurhuizen en Breestraat).

Binnen de eerste stadsmuur zijn negen locaties onderzocht. De meeste daarvan bevinden zich in de *Langestraat*. Deze straat ligt op een uitloper van de Utrechtse Heuvelrug en volgt een aantal zandkoppen, die hier in een relatief laag en nat gebied opduiken. Op diverse locaties in de Lange-

straat is een pakket van takken en stammetjes aangetroffen; het is een oud wegdek, ook wel knuppelweg genoemd.

Het wegdek is in de lager gelegen delen van deze straat aangetroffen, daar waar wateroverlast 'het verkeer' kon belemmeren. Behalve dat de weg hierdoor goed begaanbaar bleef, werden door de ophogingen met de houtpakketten ook de grootste – hinderlijke – hoogteverschillen eruit gehaald. De dikte van het pakket varieerde tussen de 50 en 80 centimeter. Aan de westzijde (vrij dicht langs de rooilijn van de huizen) en parallel aan de knuppelweg bevond zich een sloot of greppel. Deze diende waarschijnlijk voor de afwatering van de weg. Het is zeer waarschijnlijk dat aan de oostzijde van de weg eenzelfde sloot heeft gelopen. De knuppelweg met aangrenzende greppels had dezelfde breedte als de huidige Langestraat. Uit de datering van aardewerkvondsten kan geconcludeerd worden dat de weg al in de 12^e eeuw in gebruik was. Een 14C datering¹ van het hout uit de knuppelweg wijst uit dat deze zelfs al in de tweede helft van de 11^e eeuw kan zijn aangelegd.

Behalve de knuppelweg is in de Langestraat nog een interessante vondst gedaan. Op de hoek met Zevenhuizen zijn de resten van een gracht gevonden. De vulling, datering (12^e eeuw) en oriëntering van de gracht hebben tot de conclusie geleid dat de gracht de voorzetting is van de gracht die rondom de bisschoppelijke hof heeft gelopen. Deze was al eerder (1991) gedeeltelijk opgegraven. Het gedeelte dat nu is opgegraven laat zien dat de gracht in noordelijke richting verder loopt en – zoals al werd vermoed – het terrein van de St. Joriskerk, de locatie van de oude bisschoppelijk hof, heeft omsloten.

De andere containerlocaties binnen de eerste stadsmuur hebben sporen van 12^e – eeuwse bewoning, muurresten, waterlopen, beschoeiingen en

¹ Dateringsmethode, waarmee ouderdom van organisch materiaal wordt bepaald met het isotoop koolstof-14.

Een doorsnede door het middeleeuwse wegdek van dunne boomstammetjes.

Foto: Centrum voor Archeologie, gemeente Amersfoort.

enkele afval- en beerkuilen opgeleverd. Niet al deze vondsten zullen hier worden behandeld; kort wordt nog ingaan op de vondsten die zijn gedaan bij het plaatsen van de afvalcontainers aan de zuidzijde van het *Havik*, dicht tegen de kade. Het *Havik* is in het begin van de ontwikkeling van de stad de haven geweest en hier hebben vanaf de 12^e eeuw al huizen gestaan. Uit eerder onderzoek, aan de noordzijde van het *Havik* is gebleken dat de vroegste huizen met hun voorgevel in het water stonden. Het water was dus veel breder dan tegenwoordig. Pas in de 15^e eeuw werd het water versmald. Bij het recente onderzoek aan het *Havik*, daar waar de Vijver op het *Havik* uitkomt, zijn muurresten gevonden van rond 1300. Ze behoren tot een fors gebouw dat hier pal aan het

water stond. Hier vlakbij zijn enkele zeer dikke palen aangetroffen, die diep waren ingeslagen in het water van het *Havik*. Deze palen hebben een 14 C datering van circa 1250. Het zijn mogelijk de palen van vroege havenwerken geweest. De palenrij diende mogelijk om de haven (gedeeltelijk) af te sluiten.

Locaties tussen de eerste en tweede stadsmuur.

In het gebied rondom de *Kamp* zijn diverse locaties, waar afvalcontainers werden geplaatst, onderzocht. Bij de *Waltoren* is een waterput uit de 15^e eeuw aangetroffen. In het kleine onderzoekspuntje is overigens ook aardewerk uit de IJzertijd gevonden.

Dwarsdoorsnede van de gracht uit WO II bij de Hogeweg (op de achtergrond).

Foto: Centrum voor Archeologie, gemeente Amersfoort.

Bij de onderzoeken op andere locaties zijn muren (funderingen) uit diverse periodes aangetroffen. In de meeste gevallen (op de Pothstraat en Binnen de Veste) waren het muren van huizen of een gedeelte van een omheiningmuur, van een binnentuin. Al deze muurfunderingen dateren uit de 16e en 17e eeuw. De jongste aangetroffen muurfundering, een keldermuur is op het Flintplein gevonden en deze stamt uit de 18e/19e eeuw. Bij dit onderzoek is ook een 18e – eeuwse bakstenen beerput aangetroffen. De beerput was dichtgegooid met geel vulzand.

Eén locatie lag aan de andere kant van de stad ,op de Varkensmarkt. Ter hoogte van de Varkensmarkt heeft volgens historische kaarten een gracht gelopen, de Hellegracht. Deze gracht liep vermoedelijk van de Heiligenbergerbeek tot aan het Spui en maakte ooit deel uit van het grachtenstelsel dat om de eerste stadsmuur lag (hiervan resten nu nog de enkelvoudige grachten Westsingel, Weverssingel en Zuidsingel). Van de Hellegracht is een klein gedeelte bij het onderzoek op

de Varkensmarkt aangetroffen. Al bij eerdere onderzoeken, onder andere aan de Westsingel (in 2008), is de Hellegracht aangetroffen. De centrale vraag bij al deze onderzoeken naar de Hellegracht is, wanneer deze is aangelegd. Ook na dit onderzoek is dat niet duidelijk geworden, de vermoedelijke datering in de 14^e eeuw kan niet worden bevestigd of ontkracht. Dat de gracht in de 16^e of 17^e eeuw (gedeeltelijk) is dichtgegooid en overkluisd, werd zowel door dit als eerdere onderzoeken bevestigd.

Amersfoort — buitengebied

Hogewegzone

Het onderzoeksgebied, onderdeel van een ontwikkelingsplan in het oosten van Amersfoort, beslaat het terrein aan weerszijde van het fietspad van de Zwaluwenstraat naar de Hogeweg ter hoogte van de Operaweg. Het is gelegen op een dekzandrug, dezelfde als waar de grote vindplaats van IJzertijdboerderijen in de Wieken op is gelegen.

Ook op dit terrein zijn sporen uit de Late IJzer-

tijd gevonden. Het betroffen de paalsporen van één vierpalige spieker; andere resten van het boeren erf, bijvoorbeeld de boerderij zelf, zijn niet aangetroffen.

In het oosten van het onderzoeksgebied stond in de 18e en mogelijk 19e eeuw een schuur, waarvan alleen de paalsporen van de westelijke wand zijn gevonden. De overige sporen zijn door een recentere gracht totaal vergraven. De schuur moet ca. 10 m breed en in ieder geval 30 m lang zijn geweest en had een noord-zuid oriëntatie. Het was mogelijk een tabaksschuur, hoewel de oriëntatie van alle andere tabaksschuren in Wieken-Vinkenhof zuidwest-noordoost was. Ook zijn

geen resten van tabaksbedden in het onderzoeksgebied geconstateerd.

Op de scheiding van twee percelen is een 8 m brede en 1.80 m diepe gracht gevonden, vermoedelijk een antitankgracht, die deel uitmaakte van een vooruitgeschoven stelling van de Grebbelinie. Het is vrijwel zeker dat de gracht kort vóór de Tweede Wereldoorlog is gegraven. Tussen de Hogeweg en de Lageweg bevond zich een acces, een niet-inundeerbaar terrein (ter hoogte van de dekzandrug). Dit terrein werd in 1940 door 2 secties van het 16de Regiment Infanterie verdedigd (totaal ca. 70 man) als tussenverdediging tussen de voorposten bij de spoorlijn/Hoevelaken en de frontlijn

Een deel van de vondsten van de Loes van Overeemlaan; een Nederlandse helm, een etensblik en twee veldflessen uit WO II. De inzet toont de resten van

een patroonband van een Duits machinegeweer.

Foto: Centrum voor Archeologie, gemeente Amersfoort.

achter het Valleikanaal. Aan het einde van WO II is de gracht door de Duitsers gedempt in het kader van een herinrichting van de Grebbelinie.

Loes van Overeemlaan, Kamp Amersfoort

In de zomer van 2011 werd een proefsleuvenonderzoek schuin tegenover Kamp Amersfoort uitgevoerd. Waar nu nieuwbouw van het Dierenbeschermingscentrum Amersfoort is, heeft in WO II een garageloods van de Duitse SS gestaan. Op luchtfoto's van de RAF is de loods goed te zien. Paalkuilen van deze loods zijn tijdens het onderzoek teruggevonden.

Vlak bij de loods kwamen onverwacht grote rollen prikkeldraad tevoorschijn. Nader onderzoek maakte duidelijk dat het om een grote kuil handelde die vol gestort was met zand en allerhande voorwerpen. Bovenin lagen de rollen prikkeldraad, vaak inclusief de houten stok waar het omheen was gedraaid. Daaronder werd door de graafmachine een enorme massa voorwerpen naar boven gehaald: vaten met teerresten, verfblikken, auto-onderdelen, flessen en flesjes, onderdelen van Duitse machinegeweren, batterijen, veldflessen, helmen (Duits en Nederlands), delen van carbidlampen, een grote granaathuls, een fietspomp, etensblikjes, pannen, flesjes met zalfjes en ontsmettingsmiddelen, etc. Er moest een selectie worden gemaakt van voorwerpen die geborgen konden worden. De vondsten van een Engelse of Canadese veldfles, van een accudeksel met Engelse tekst, stukken asbest met camouflagekleuren en afbraakmateriaal van de Duitse loods geven aan dat de grote dumpkuil na WO II is dichtgestort.

Toekomstige golfbaan aan de Bunschoterstraat

Het Centrum voor Archeologie heeft tussen oktober 2011 en december 2011 in Hoogland-West aan de Bunschoterstraat een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd. Aanleiding voor dit onderzoek is de ontwikkeling van een golfbaan.

In de sleuven zijn archeologische sporen aangetroffen: sloten, karrensporen, kuilen, paalgaten, greppels en een bakstenen fundering. De sloten zijn verspreid over het onderzoeksterrein aangetroffen, met hier en daar parallel paalsporen van een hekwerk. Ze hebben door de eeuwen heen voor de afwatering van het terrein gezorgd. De oudste sloot dateert uit de 14e eeuw, terwijl de jongste sloten nog in de 21e eeuw aangelegd zijn.

In het westen van het onderzoeksgebied is de grootste concentratie paalsporen aangetroffen. Deze sporen liggen op de flank van een dekzandrug, dicht tegen een dekzandkop aan. In de wirwar van sporen is een gedeelte van één structuur te onderscheiden. Echter de hoeveelheid en concentratie paalsporen zijn aanwijzingen dat er naar alle waarschijnlijkheid meerdere structuren binnen het onderzoeksgebied liggen. In hoeverre de paalsporen onderdeel zijn van een huisplattegrond, bijgebouw, een hooiberg of een andere constructie kon binnen dit sleuvenonderzoek niet worden vastgesteld. Tussen al deze paalsporen is ook een deel van een kringvormige greppel aangetroffen, die uit de 14^e/15^e eeuw stamt, een datering die overeenkomt met een aantal van de paalsporen. Een andere groep paalsporen dateert van de 15^e/16^e eeuw. Tussen de paalsporen is ook een (gedeelte van een) bakstenen fundering aangetroffen. Deze was tot twee stenen hoog bewaard gebleven en bestond uit breukstenen met een formaat van circa 20 x 9,5 x 3,9 centimeter. De datering van bakstenen is vrij onzeker, maar de fundering wordt aan de hand van het gebruikte baksteenformaat en ook vanwege de ouderdom van de omliggende sporen in de 16^e/17^e eeuw gedateerd. Het lijkt er met andere woorden op dat op hier globaal tussen de 14^e en 17^e eeuw een boerenhof heeft gelegen.

In het noordoosten van het onderzoeksterrein zijn karrensporen aangetroffen. Ze hebben een onderlinge afstand (asbreedte) die varieerde tussen de 1,50 en 1,70 m. De sporen hebben een

Overzicht van de proefsleuven op het terrein van de geplande golfbaan ten westen van de Bunschoterstraat.
Foto: Centrum voor Archeologie, gemeente Amersfoort.

zuidwest-noordwest oriëntering en worden in de Middeleeuwen gedateerd. In de omgeving van de karrensporen is ook een aantal kuilen gevonden die aan de hand van het vondstmateriaal in de 17^e/18^e eeuw worden gedateerd; de reden voor het graven van de kuilen is niet bekend.

De aangetroffen archeologische resten zullen niet nader worden onderzocht; de opdrachtgever heeft besloten zijn plannen dusdanig aan te passen dat de sporen hierdoor niet worden bedreigd, waardoor de archeologische restanten behouden blijven.

Bunschoten, *Dorpsstraat 114-122*

De locatie bevindt zich in de historische kern van Bunschoten. Omdat er nieuwbouw zou plaatsvinden op deze plek van hoge archeologische waarde, was een onderzoek door middel van proefsleuven noodzakelijk.

Sporen van bewoning, zoals looppniveau's, haardresten, paalkuilen of paalresten en ophoogingslagen, werden niet aangetroffen anders dan uit de 20^e eeuw. Het perceel is dus tot die tijd onbebouwd geweest en was vermoedelijk in gebruik als weidegrond en soms als stortplaats voor afval.

Het bodemprofiel gaf de volgende informatie:

de bovenkant van het dekzand bevindt zich op 1.70 m onder het maaiveld, hetgeen betekent dat de bovenkant van dit zandpakket op circa 1.20 tot 1.10 m -N.A.P ligt. Op het dekzand is een 5 tot 10 cm dikke laag grijze klei afgezet. Daarboven heeft zich een pakket veen van circa 0.50 m gevormd. De dikte hiervan toont geen grote verschillen en wordt ook richting de Dorpsstraat niet dikker. Het veen wordt afgedekt door een 40 tot 50 cm dikke laag blauw-lichtgrijze klei met puin (zoals baksteenfragmenten). De klei is het gevolg van overstromingen vanaf de 14^e /eerste helft 15^e eeuw, maar nabij de Dorpsstraat is waarschijnlijk ook met klei opgehoogd. Dóór de kleilaag heen was een aantal recentere afvalkuilen gegraven. Houten palen en een aantal betonnen palen van een recente (20^e eeuw) schuur staken door alle lagen tot in het dekzand.

Leusden

Ursulineweg

Voorafgaande aan de uitvoering van het stedenbouwkundig plan De Plantage zijn door het gebied rond de Ursulineweg proefsleuven gegraven. Het gebied bevindt zich op een lichte dekzandwieling. Echter in het westen, richting Heiligenbergerbeek, werd een kleiige en venige laagte geconstateerd. Overal was sprake van aftopping en de enige archeologische sporen die werden aangetroffen waren sloten, greppels en paalgaten en resten van tabaksbedden uit de 18^e tot 20^e eeuw.

Maanweg

Op deze locatie werden proefsleuven getrokken binnen een geplande aanleg van een verbindingsweg tussen de Maanweg en de Arnhemseweg. Het onderzoeksterrein wordt doorsneden door de Heiligenbergerbeek. De enige archeologische sporen waren een karrenspoor, een aantal paalsporen en sloten. Aan de hand van spaarzaam aangetroffen aardewerk kunnen deze gedateerd

worden in de periode 18^e tot 20^e eeuw. Er werd ook een oude beekloop aangesneden ten westen van de huidige beek. In de oude vulling werd recent materiaal aangetroffen en nu nog zijn de rietkragen van de oude loop in het veld zichtbaar.

Asschatterkeerkade

Het Centrum voor Archeologie heeft gedurende vier dagen een onderzoek uitgevoerd op de Asschatterkeerkade. De keerkade, gelegen tussen de Hagenouwselaan en de Asschatterweg in Leusden, is onderdeel van de Grebbelinie, een verdedigingslinie die van de Grebbeberg bij Rhenen tot aan het Eemmeer bij Spakenburg loopt. De linie bestond uit een lange dijk met op een vijftal plaatsen zogenaamde dwarskades. De Asschatterkeerkade is zo'n dwarskade. In 1745 wordt begonnen met de aanleg van de Asschatterkeerkade. Het is een kade die twee zogenaamde inundatiekammen van de Grebbelinie scheidt. Deze inundatiekammen konden in tijden van oorlog onder water worden gezet. De kade hield het water tegen in de verschillende inundatiekammen zodat het omliggende land beter onder water kon worden gezet. De Grebbelinie was dus een combinatie van een dijk met daarvoor geïnundeerde velden en werd zo een lastig te nemen stelling voor vijandige legers. Het onderzoek heeft zich geconcentreerd rondom een kazemat en de (huidige) opgang tot de keerkade. De nadruk lag hierbij op de gebruiksfase in WO II, maar ook de periode waarin de keerkade werd aangelegd is onderzocht.

Uit het onderzoek blijkt dat het lichaam van de keerkade is opgeworpen met grond die oorspronkelijk aan weerszijde langs de keerkade heeft gelegen. Aan weerszijden van de keerkade lopen twee sloten, die zijn ontstaan met het opwerpen van het dijklichaam. In de grond waarmee deze keerkade is opgeworpen, is aardewerk

en een pijpenkop uit de 18^e eeuw gevonden. Deze datering komt overeen met de historische datum van de aanleg van de Asschatterkeerkade.

In de eeuwen na de aanleg hebben er grote en kleine aanpassingen aan de Grebbelinie en Asschatterkeerkade plaatsgevonden, tot aan het begin van WO II. De dreiging van een oorlog heeft er toe geleid dat de Nederlandse legerleiding in 1939 opdracht heeft gegeven tot de bouw van een aantal betonnen kazematten en loopgraven in de Asschatterkeerkade. Het onderzoek heeft één van deze loopgraven, die ter hoogte van een kazemat ligt, exact in kaart gebracht. De loopgraaf liep in een zigzag patroon in de kade, met op een aantal plaatsen een inham, die mogelijk als schuilplaats diende. De grond die vrij kwam bij het uitgraven van de loopgraven is mogelijk aan weerszijden van de loopgraaf neergelegd en heeft zo een borst- en rugwering gevormd. Uit verschillende coupes door de loopgraaf, blijkt dat deze naar beneden taps toeloopt en dat aan weerszijden van de kanten horizontale planken (schotten) stonden, met daar tegen aangestut houten palen. Tijdens het onderzoek zijn onder andere kogelhulzen en de resten van spandraden, waarmee de palen in positie werden gehouden, teruggevonden.

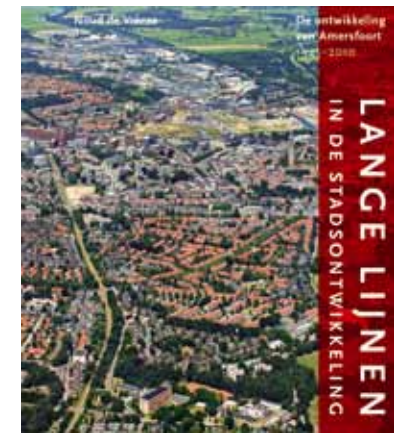
Na WO II is de keerkade overwoekerd geraakt, zijn de loopgraven grotendeels dichtgeraakt en is de toegang tot de kazemat dichtgemetseld. Doordat deze lange tijd is verwaarloosd, is een groot deel van de top weggeërodeerd (waaronder restanten van de borstwering?), waardoor de kade een deel van zijn imposante uiterlijk heeft verloren. Het onderzoek en het herstelplan van de gemeente Leusden hebben er toe bijgedragen dat de Asschatterkeerkade weer enigszins zijn oorspronkelijke glorie terug heeft gekregen.

NOUD DE VREEZE LANGE LIJNEN IN DE STADSONTWIKKELING. DE ONTWIKKELING VAN AMERSFOORT 1945-2010

Uitgeverij THOTH: Bussum 2012
271 p., ill. ISBN 978 90 6868 580 0

Lange Lijnen in de stadsontwikkeling beschrijft de stedelijke ontwikkeling van Amersfoort sinds de Tweede Wereldoorlog tot heden, waarbij de thema's van het landelijk beleid op het gebied van ruimtelijke ordening naast die van de uitvoeringspraktijk van Amersfoort worden gelegd. Noud de Vreeze, die drie jaar stadsarchitect was van deze stad (2008-2011), heeft een prachtig en leesbaar boek geschreven dat ruim geïllustreerd is. Veelvuldig beschreven en vergeleken thema's spelen zich af tegen de achtergrond van lokale ambities, politieke discussies en stedelijke prioriteiten. Na de oorlog breidt Amersfoort en ook vele andere steden in het land, zich sneller uit dan in de perioden daarvoor waardoor de stad in korte tijd op grotere schaal verandert. De politieke en sociale consequenties van de versnelling die tot uiting komen in grootschalige plannen zijn ook veel sterker dan voor de oorlog. Er is sprake van een nieuwe dynamiek op allerlei fronten.

Zijn inspiratie voor dit boek was het boek over de Amersfoortse stadsarchitect ir. C.B. van der Tak dat in 2008 is uitgegeven en waarbij De Vreeze constateerde dat veel principes en ideeën van de stadsontwikkeling van na de Tweede Wereldoorlog hun oorsprong vinden voor de oorlog, in de periode van stadsarchitect Van der Tak. Zoals de constatering dat het historisch stadscentrum door de groei van de stad naar het westen en het zuiden niet meer het hart van de stad vormt. Een belangrijk thema dat in de jaren vijftig door stadsarchitect David Zuiderhoek en stedenboukundige Arie Roemans opnieuw wordt gebruikt. Deze 'bloembladtheorie' plaatst het stadshart als hart van de bloem met daaromheen de wijken als bloemblaadjes. Tijdens deze periode wordt de wijkgedachte actueel en aan de hand van het rapport van het NEI (Nederlands Economisch Instituut) wordt een analyse en prognose gemaakt van de bevolkingsgroei, woningvoorraad, stedelijke voorzieningen, werkvoorziening en mobiliteit. De opgave die in het rapport van het NEI in 1949 werd gesteld was groots: hoe maak je de naoorlogse stad met 55.000 inwoners een stad van 100.000 inwoners omstreeks 1970. Naast het Kernplan werd in de jaren vijftig dan ook het Plan in Hoofdzaak ontwikkeld met een kern en daaromheen concentrisch gesitueerde wijken. In de jaren zestig en zeventig ontstaan de grote woonwijken over het Valleikanaal die zijn opgebouwd volgens de moderne principes van de stedenbouw. Na de aanleg van de Stadsring in de jaren vijftig als onderdeel van het Kernplan blijkt dat het verkeersprobleem nog niet is opgelost en verbeteringen moeten worden gezocht voor het wegennet rond de stad. De Duitse verkeerskundige Schaechterle maakt in opdracht van het gemeentebestuur in 1965 een

plan voor een hoofdwegstructuur. In het plan wordt een tweede ringweg ontworpen en een deels autoluwe (-vrije) binnenstad. Dat laatste is voor de middenstand een brug te ver. Ook hier beschrijft De Vreeze op heldere wijze de ruimtelijke en bestuurlijke context van plannen en besluitvorming. Een doorbraak van een weg dwars door de binnenstad die vanaf de Molenstraat via Hof over de Nieuwstraat de aansluiting op de Stadsring vormt, wordt eind jaren zestig een breekpunt in alle opzichten. De actiegroep 'tABAK, die ageert tegen het plan, maakt op ludieke wijze gehakt van de doorbraakgedachte en van de politiek verantwoordelijke wethouder. Het past in het landelijke perspectief van democratisering en ontzuiling. Enkele jaren later leidt dit in de stedelijke politiek tot een aardverschuiving.

De jaren zeventig kenmerken zich o.a. door aandacht en waardering voor Monumentenzorg en de grote ruimtelijke ontwikkeling van de stad, waarbij het landelijk verstedelijkingsbeleid met de Derde Nota Ruimtelijke Ordening (1973) de uitbreiding van de jaren tachtig inluidt. Groeistad Amersfoort met de publicitair gevoelige wijk Kattenbroek is een feit. Ook het VINEX programma dat de Rijksoverheid in 1990 inzet golft in de jaren negentig over Amersfoort heen. Met als resultaat de milieuwijk Nieuwland en de sprong over de A1 met de wijk Vathorst. In diezelfde periode speelt de uitbreiding van het stadscentrum met de reconstructie van het stationsgebied, de bouw van een nieuw station en de jarendurende invulling van het Centraal Stadsgebied een grote rol.

Lange Lijnen in de stadsontwikkeling is een fantastisch boek en een aanrader voor iedereen die zich bezighoudt met de ontwikkeling en toekomst van de stad in brede zin, waarbij de beschreven thema's inzicht geven in de dilemma's waarvoor een stadsbestuur staat bij de ontwikkeling van de stad. Het biedt vooral ook een duidelijke historische context, de lange lijn van verleden, heden en toekomst. En om met de Italiaanse architectuurhistoricus Leonardo Benevolo af te sluiten. De stad is een stuwende kracht die de afstand tussen heden en toekomst verkleint omdat er voortdurend op de toekomst gerichte ontwikkelingen gaande zijn. Een anker dat ervoor zorgt dat de band met het verleden niet verloren gaat door de brug die wordt geslagen tussen de periode waarop ze tot stand kwam en verbonden blijft met de keuzes van de daarop volgende generaties.

Anton Groot